

İŞÂRÎ TEFSİRLERDE HZ. PEYGAMBERLE İLGİLİ HÜKÜMLERİN MÜRŞİD-İ KÂMİLLER YÖNÜNDE YORUMLANMASI: BAHRU'L-MEDÎD ÖRNEĞİ

 Derviş DOKGÖZ^a

Öz

Bu makalede Kur'an'da Hz. Peygamberle ilgili yer alan ayetlerin işârî tefsirlerde şeyhler (mürşid-i kâmiller) yönünde yorumlanması konusu *el-Bahru'l-medîd* tefsiri özelinde ele alınarak incelenmiştir. Buna göre Kur'an'daki Hz. Peygamberle ilgili bir kısım ayetlerin bazı işârî tefsirlerde mürşid-i kâmiller yönünde yorumlandığı görülürken, bu durum *Bahru'l-medîd* tefsirinde daha belirgin durumdadır. Ayetin konusu Hz. Peygambere itaat veya ona karşı çıkmak ya da onu inkâr olsa da durum değişmemekte, işârî yorumda mürşid-i kâmiller peygambere benzetilerek (yahut kıyaslanarak) onlara itaat veya isyan ya da onları inkâr şeklinde manalandırılmaktadır. Bu konuda çerçeve o derece genişlemektedir ki, genel olarak Allah'ın dinini ve ayetlerini inkârın dile getirildiği ayetlerin dahi mürşid-i kâmillerin inkârı şeklinde yorumlandığına şahit olunmaktadır. Bunun yanında Hz. Peygamberle ilgili bir kısım fikhî hükümlerin de yine mürşid-i kâmiller yönünde yorumlandığı, hatta Hz. Peygambere mahsus olan hasâis türündeki hükümlerin de yine bu şekilde yoruma tabi tutulduğu görülmektedir. Makale konusu, Hz. Peygambere itaat, ona karşı çıkma/isyan ve Hz. Peygamberle ilgili çeşitli fikhî konulardaki hükümlere dair işârî yorumlar başlıkları altında incelenmiştir. Bu konuya dair Bahru'l-Medîd tefsirinde dikkat çeken örnekler aktarılmış, bazı durumlarda başka işârî tefsirlere de başvurulmuş ve bu örnekler üzerinden değerlendirmelerde bulunulmuştur. Sonuç olarak Hz. Peygamberle ilgili birçok farklı konuda, işârî yorumların genellikle mürşid-i kâmiller yönünde olduğu görülmektedir. Bu tür yorumların bir kısmı tefsir usulü kuralları açısından kabul edilebilir türden makul yorumlar olarak görülebilir. Ancak bir kısım yorumların ise işârî tefsir metoduna (i'tibâr/analoji yöntemine) uygunluk açısından bir kısım sıkıntılar barındırdığı gibi bazı noktalarda da şer'î hükümlerle uyumsuzluk gösterir vaziyette olduğu ortaya çıkmaktadır.

Anahtar kelimeler: Fıkıh, Ahkam Ayeti, Hz. Muhammed, Mürşid-i Kâmil, İşârî Tefsir

^a Dr., Millî Eğitim Bakanlığı, ddokgoz44@hotmail.com

**THE INTERPRETATION OF THE PROVISIONS ABOUT PROPHET
MUHAMMED IN QUR'AN IN TERMS OF MURSHIDI KAMİL (WISE MURSHID)
ON ISHARI TAFSIRS: BAHRU'L-MEDID SAMPLE**

In this article, the interpretation of the verses about Prophet Muhammed in the Qur'an in terms of sheikhs (murshid-i kamil) in ishari tafsirs has been analysed specific to Bahru'l-Medid Tafsir. Accordingly, while it's seen that the verses about Prophet Muhammed in the Qur'an are mostly interpreted as related to the murshidi kamils in ishari tafsir, this is more clear in Bahru'l Medid Tafsir. Although the topic of the verse is to obey the Prophet, to oppose him or to deny him, the case does not change, and in the ishari interpretation, the murshidi kamils are likened (or compared) to the prophet and are interpreted as obeying or rebelling against them or denying them. In addition to this, it is seen that some fiqh provisions regarding Prophet are also interpreted with regard to murshidi kamils, and it is witnessed that even the provisions specific to Prophet (hasais) are interpreted in this way. The topic of the article has been examined under the headings of obedience to Prophet, opposition/rebellion to him and ishari interpretations about the provisions on various fiqh issues related to him. On this subject, notable samples in Bahru'l-Medid's Tafsir were quoted, other ishari/sufi interpretations were also applied in some cases and evaluations were made through these samples. As a result, it is seen that the ishari interpretations on many different issues related to the Prophet are generally with regard to the murshid-i kamils. Some of such interpretations may be thought as accepted reasonable comments in terms of interpretation rules. However, it turns out that some of the interpretations have problems both in terms of the ishari tafsir method (i'tibâr/analogy method) and even show incompatibility with the shar'i principles at some points.

[The Extended Abstract is at the end of the article.]

Giriş

Tefsir çalışmaları, Kur'an ayetlerinin taşıdığı anlamların ortaya çıkarılması ve anlaşılması açısından önemli bir fonksiyona sahiptir. Zira tefsir, sarf, nahiv ve belâgat gibi dil bilimlerinden; esbâb-ı nüzûl, nâsih-mensuh gibi Kur'an ilimlerinden; hadis ve tarih gibi rivayet ilimlerinden; mantık ve fıkıh usulü gibi yöntem bilimlerinden yararlanarak Kur'an'ın

lafızlarından kastedilen anlamların açığa çıkarılmasını sağlayan bir ilimdir.¹ Kur'an tefsirleri içerisinde işârî/tasavvufî tefsirler ise gerek epistemoloji ve gerekse metod yönüyle taşıdığı farklılıklar ile dikkat çekmektedir. Zira işârî tefsirler, ayetlerin okunması sonucunda ilham veya keşf yoluyla mutasavvıfın kalbine doğan manalarla oluşturulmuş tefsirlerdir.² Bu tefsir türü, ayette var olduğu düşünülen ve yalnızca tasavvuf ehli insanlarca tespit edilebilen işarete göre ayetin yorumlanması şeklinde olup, bu yorumlamada da genellikle i'tibâr/analoji metodunun kullanıldığı görülmektedir.³

İşârî tefsir tarihine göz atıldığında Tusterî (ö. 283/896) ve Sülemî (ö. 412/1021) gibi ilk dönem mutasavvıf müfessirlerin işârî tefsir yazarken daha çok işârî yoruma müsait ayetleri yorumladıkları, bu yüzden her sureden belli sayıda ayetleri tefsire konu ettikleri ve -bazı belirli ayetler⁴ dışındagenel olarak ahkam ayetlerinin işârî yorumuna pek yer vermedikleri görülmektedir.⁵ Sonraki dönemlerde ise Kur'an'ın bütün ayetlerinde içsel manalar bulunduğu düşüncesinden hareketle Kuşeyrî (ö. 465/1072), Meybûdî (ö. 520/1126) ve Necmüddîn Dâye (ö. 654/1256) gibi mutasavvıf müfessirlerin eserlerinde tüm ayetleri işârî yoruma tabi tuttıkları, ayrıca ahkâm ayetlerinin de zahiri hükümleri yanında işârî manalarına da değindikleri görülür.⁶ Ahkâm ayetleri hakkında işârî yorum yapmaktan başlangıçta kaçınılmış olması, şer'î hükümlerin zahirinin olduğu gibi korunması noktasında gösterilen bir dikkat olarak değerlendirilebilir. Sonraki dönemlerde ahkâm ayetlerinin işârî tefsirlere konu edildiği zamanlarda da mutasavvıfların genelde bu ayetlerin öncelikle zahiri ahkâmına tefsirlerinde yer verdikleri, daha sonra ikincil manalar olarak işârî yorumlarda buldukları görülmektedir. Bu hususta şu da belirtilmelidir ki, amelî ahkâma dair ayetlerin en doğru şekliyle anlaşılması, yorumlanması, lafızların delaletinin tespiti ve bunlardan hüküm istinbatı ancak fıkıh usulü

¹ Abdulhamit Birışık, "Tefsir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2011), 40/291.

² İşârî tefsirin tanımları için bk. Muhammed Abdülazîm Zürkânî, *Menâhilü'l-irfân fî ulûmi'l-Kur'ân* (Kahire: Matbaatü İsâ el-Bâbi'l-Halebî, ts.), 2/78; Muhammed Hüseyin Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-müfessirîn* (Kahire: Mektebetü Vehbe, ts.), 2/261; Süleyman Ateş, *İşârî Tefsir Okulu* (İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1998), 18-19; Süleyman Uludağ, "İşârî Tefsir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2001), 23/23/424.

³ İ'tibâr metodu hakkında bilgi için bk. Mahmut Ay, "İşârî Tefsirde İ'tibâr/Analoji Yöntemi", *Dinî Ve Felsefî Metinler Yirmibirinci Yüzyılda Yeniden Okuma, Anlama Ve Algılama Sempozyumu Bildirileri* (İstanbul, 2012), 2/727-750.

⁴ Örnek olarak bk: Hüseyin b. Musa el-Ezdî Sülemî, *Hakâiku't-tefsîr* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2001), 181-182; Uludağ, "İşârî Tefsir", 23/425.

⁵ Ateş, *İşârî Tefsir Okulu*, 63,93; İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi* (Ankara: Fecr Yayınları, 2017), 440.

⁶ Ateş, *İşârî Tefsir Okulu*, 93,101,121,145-146.

sayesinde mümkündür.⁷

İşârî tefsirin meşruiyeti konusunda da kısaca şunlar söylenebilir: Ayetlere yapılan işârî yorumlar onları okuyan mutasavvıfın gönül dünyasına doğan anlamlardan oluştuğundan bunların nesnel bir metot çerçevesinde ortaya çıktığı söylenemez. Oldukça sübjektif özelliğe sahip olan bu yorumlar, zahiri mana geriye itilerek veya tamamen yok sayılarak öne çıkarılır ve bunlar alternatif mana olarak sunulursa bu durum keyfi yorumlama ve suiistimallere sebep olabilir, hatta Kur'an manalarının tahrifine dahi yol açabilir.⁸ Bundan dolayı tefsir usulü açısından yalnızca mutasavvıfın kalbine doğan bu tür sübjektif yorumların kabulü için bunların zahir manaya muhalif olmaması, şer'i bir hükme aykırılık teşkil etmemesi, zorlama uzak bir tevîl olmaması ve ayetin asıl manasının bu olduğunun iddia edilmemesi gibi bir takım kurallar konulmuştur.⁹ Yapılan işârî yorumların bu kurallar çerçevesinde olduğu durumlarda, bunların anlamsal yönden tefsire zenginlik ve çok katmanlılık katan, derinlik kazandıran yorumlar olarak değerlendirilebileceği söylenebilir. Yani işarete bağlı bu yorumlar Kur'an tefsirinin, salt lafzî/literal anlamın dar hudutlarında kalmaktan kurtulmasına, ayetlerin manalarında farklı derinliklerin keşfedilmesine vesile olabilir.¹⁰ Bu nedenle olsa gerek Zemahşerî (ö. 538/1144) ve Kâdî Beyzâvî'den (ö. 685/1286) Elmalılı Muh. Hamdi Yazır'a (ö. 1942) kadar mutasavvıf olmayan birçok meşhur müfessirin de bu tür işârî manalara eserlerinde yer verdikleri görülmektedir.¹¹ Şu da var ki belli şartlar çerçevesinde olan işârî yorumların makbul sayılabileceğinin söylenmesi işârî yorumların herkesçe kabul edileceği anlamına da gelmemektedir. Yine bu tür yorumların bağlayıcılık yönü bulunmamakta, herkesçe bilinmesi gerekmemektedir.¹²

⁷ Yunus Apaydın, *Fıkıhın Kaynakları* (Ankara: Ay Yayınları, 2018), 27-28; Burhan Baltacı, "Tefsir Usûlünün Yeniden İnşasına Fıkıh Usûlünün Katkısı -Şâtıbî Örneği", *Tarihten Günümüze Kur'an İlimleri ve Tefsir Usûlü*, 2009, 292-293.

⁸ Mahmut Ay, "İşârî Tefsiri Yeniden Düşünmek", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 24 (2011), 103.

⁹ Zürcânî, *Menâhilü'l-irfân fî ulûmi'l-Kur'ân*, 2/81; Ateş, *İşârî Tefsir Okulu*, 21; Muhammet Vehbi Dereli, "İşârî Tefsirlerin Geçerliliği ve Problemleri Üzerine", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/34 (2011), 131-132; Nazım Büyükbaş, "Usulcü Olarak Şâtıbî'nin Tasavvuf Bilgi Teorisi Eleştirisi", *İslâm Düşüncesinde Eleştiri Kültürü ve Tahammül Ahlâkı- III: (M. XII.-XIX. Yüzyıl Arası)*, 2021, 583-586.

¹⁰ Ay, "İşârî Tefsiri Yeniden Düşünmek", 103.

¹¹ Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, 438; Erdoğan Pazarbaşı, "Elmalılı Tefsirinde İşârî Yorumlar" *Elmalılı Hamdi Yazır Sempozyumu Bildirileri* (Ankara: TDV Yayınları, 2015), 177-186.

¹² Yunus Emre Gördük, "İşârî Tefsirin Mahiyeti, Meşruiyeti ve Bâtinî Yorumdan Farkı", *Marife: Dini Araştırmalar Dergisi* 11/2 (2011), 42.

Bu çalışmada işârî tefsirlerde Hz. Peygamberle ilgili hükümler içeren ayetlere yapılan işarete dayalı yorumlar inceleme konusu yapılmıştır. Zira Kur'an'daki Hz. Peygamberle ilgili konulmuş olan hükümlerin, özellikle İbn 'Acîbe'nin (ö. 1224/1809) *el-Bahrü'l-medîd* adlı tefsiri olmak üzere bir kısım işârî tefsirde Allah'ın veli kullarını (mürşid-i kâmilleri) ifade eder şekilde yorumlandığı görülmektedir. Örneğin peygambere itaati emreden ayetlerin büyük bir kısmının işârî yorumunda, ayetin işareti ile şeyhe/mürşid-i kâmile itaatin emredildiği dile getirilirken; peygamberi inkâr ve ona karşı çıkmanın zikredildiği ayetlerin ise yine mürşid-i kâmilî inkâr ve ona karşı çıkma şeklinde yorumlandığı görülmektedir. Bu durum i'tibar metoduna bağlı olarak Hz. Peygamber ile mürşid-i kâmillerin kıyaslandığı, yani aralarında benzerlik kurularak yorumlama faaliyetinde bulunduğu göstermektedir. Bu şekilde bir tefsir faaliyeti sonucunda da ayetlerde yer alan Hz. Peygamberle ilgili hükümlerin, mürşid-i kâmilleri ifade eden hükümler gibi yorumlandığına şahit olunmaktadır.

Elbette ki şeyhlik derecesine ulaşmış mutasavvıfların işârî tefsirlerde peygamber ile aynı konumda görüldüğü söylenemez. Ancak İbn 'Acîbe gibi bazı mutasavvıf müfessirler tarafından Hz. Peygamberle ilgili ahkâm içeren ayetlere yapılan işârî yorumların, genelde mürşid-i kâmilleri ifade edecek şekilde olduğu ve bu nedenle de bu tür ayetlerin tefsirinde doğrudan veliler kastedilmiş gibi bir yorumlama tavrının sergilendiği dikkati çekmektedir. Bunun yanında yalnızca Hz. Peygamberi değil, genel anlamda Allah'ın ayetlerini ve İslam dinini inkâr ve reddetmenin de yine velileri inkâr ve reddetmek şeklinde yorumlandığına şahit olunmaktadır.

Bunlara ilaveten hasâis türünden olup yalnızca Hz. Peygambere mahsus olma özelliği taşıyan bir kısım hükümlerin dahi, şeyhleri/mürşid-i kâmilleri içerir şekilde yorumlandığı ve Hz. Peygambere mahsus olan bu hükümlere şeyhlerin/mürşid-i kâmillerin de dahil edildiği görülmektedir. Çalışmada aktarılan örneklerde de görüleceği üzere, bu tür yorumlara İbn Acîbe'den önceki başka bazı mutasavvıf müfessirlerin tefsirlerinde de rastlanmaktadır. Ancak şu var ki i'tibar metodu çerçevesinde bir kıyaslama ile hasâis kapsamındaki bu tür hükümlere başkalarının da dahil edilmesi fıkıh usulü kaideleri açısından mümkün değildir.

Bu çalışma yürütülürken İbn 'Acîbe'nin *el-Bahrü'l-medîd fî tefsîri'l-Kur'âni'l-mecîd* adlı eserinden genel olarak Peygamberlerle, özeldede Hz. Muhammed (s.a.v.) ile ilgili olan ahkâm ayetleri hakkında yapılan işârî yorumlardan örnekler aktararak, bunların şeyhler/mürşid-i kâmilleri yönünde yorumlandığı gösterilecek ve bu yorumlar hakkında

değerlendirmelerde bulunulacaktır. Bu konudaki örnekler genel olarak İbn ‘Acîbe’nin *el-Bahrü’l-medîd* adlı eserinden aktarılmış olmakla birlikte, bazı ayetler hakkında benzer yorumlarda bulunmuş olmalarından dolayı Sülemî, Necmeddin Dâye (ö. 654/1256) ve İsmail Hakkı Bursevî (ö. 1137/1725) gibi mutasavvıf müfessirlerin eserlerinden de gerekli görülen yerlerde yararlanılacaktır. Hz. Peygamberle ilgili ahkam içeren ayetlerin işârî yorumu sonucu ortaya çıkan -ve bazıları ‘işârî/tasavvufî hüküm’ olarak da nitelenebilecek durumdaki- yorumların ele alınarak değerlendirilmesinin, tasavvufî tefsirlerin fikhî yönü üzerine yapılan çalışmalara katkı sağlayacağı kanaatindeyiz. Makale konusu, peygambere itaat ile ilgili ayetlere yapılan işârî yorumlar, peygamberi inkâr ve ona karşı çıkma ile ilgili ayetlerin işârî yorumları ve Hz. Peygamberle ilgili çeşitli fikhî hükümler içeren ayetlerin işârî yorumları şeklinde üç başlık altında ele alınacaktır.

A. Peygambere İtaat ile İlgili Ayetlere Yapılan İşârî Yorumlar

Kur’an’da Hz. Peygambere itaati emreden birçok ayet bulunmaktadır. *Bahrü’l-medîd* tefsirinde bu ayetlere yapılan işârî yorumlarda en çok dikkati çeken husus ise, peygambere itaat emirlerinin genel olarak mürşid-i kâmile itaat şeklinde yorumlanmasıdır. Bu duruma bir örnek verilecek olursa, “ مَنْ يُطِيعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ وَمَنْ تَوَلَّىٰ فَمَا أَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَفِيظًا *Kim peygambere itaat ederse, Allah’a itaat etmiş olur. Kim yüz çevirirse, (bilsin ki) biz seni onlara bekçi göndermedik.*”¹³ ayetine yapılan işârî yorum şu şekildedir: Kim Allah’ın veli kullarına itaat ederse Allah’a itaat etmiş olur, kim de o velilerden yüz çevirirse Allah’ın marifetinden yüz çevirmiştir. Her kim onları severse Allah’ı sevmiş olurken, kim de onlara buğz ederse (kin tutar/düşmanlık ederse) Allah’a buğz etmiş olur. Zira onların nuru, Allah’ın nurlarından bir nurdur. O’nun gözlerinden bir gözdür. Ayrıca “ *Sana bîat edenler ancak Allah’a bîat etmiş olurlar.*”¹⁴ ayetinde de bu manaya işaret vardır.¹⁵ Görüldüğü üzere ayette, Allah’ın elçisi olması sebebiyle Hz. Peygambere itaatin Allah’a itaat olduğu ifade edilerek onun dini hükümlerde teşri’ kaynağı oluşuna vurgu yapılmışken, işârî yorumda ise Allah’ın veli kulları da peygamberle kıyaslanır şekilde benzer bir konuma getirilmiş olmaktadır. “ *Ey iman edenler! Allah’a*

¹³ *Kur’ân-ı Kerîm Meâli*, çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009), en-Nisa 4/80.

¹⁴ el-Fetih 48/10.

¹⁵ Ebu’l-Abbas Ahmet b. Muhammed İbn ‘Acîbe, *el-Bahrü’l-medîd fî tefsîri’l-Kur’ani’l-mecîd* (Kahire: Hey’etü’l-Mısriyyeti’l-Âmmeti li’l-Kitab, 1999), 1/534.

itaat edin, Peygamber'e itaat edin. Amellerinizi boşa çıkarmayın."¹⁶ ayetine yapılan işârî yorumda da Resulüallah'ın varisleri konumunda olan velilerin müşahede halinde yani Allah'ın zuhur ve tecellilerini görerek Allah'a çağırın kimseler olduklarından bu ayette onlara itaatın emredildiğine işaret olduğu dile getirilmiştir.¹⁷

Bu konuda bir diğer örnek ise, “ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَجِيبُوا لِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ إِذَا دَعَاكُمْ لِمَا يُحْيِيكُمْ *Ey iman edenler! Size hayat verecek şeylere sizi çağırdığı zaman, Allah'ın ve resûlünün çağrısına uyun.*”¹⁸ ayetine yapılan işârî yorumda görülür. Buna göre, “Hz. Peygamberin çağırdığı şeylere icabet etme” emrinin kapsamına, işaret yoluyla ilim sahibi velilerin çağırdığı şeylere icabet etmenin de dâhil olduğu belirtilmiştir. Çünkü bu kimseler Hz. Peygamberin varisleri olarak görülmekte ve onların yollarının da Hz. Peygamberin yolu olduğu vurgulanmaktadır. Ayrıca onların keşf ve ilham gibi manevi ilim yollarına sahip olmak gibi hususiyetlerinin de bulunduğu ifade edilmektedir.¹⁹ Bu durum, “*Âlimler peygamberlerin varisleridir.*”²⁰ hadisinde zikredilen ‘ulemâ’ kelimesinin mutasavvıflarca, mürşid-i kâmilleri de kapsayacak şekilde yorumlandığını göstermektedir. Hadisin lafzından her ne kadar doğrudan zahiri şer’i ilim sahibi âlimlerin kastedildiği anlaşılrsa da, işârî tefsirlerde bu hadiste peygamberin varisleri olarak zikredilenlerin genellikle veliler olduğu belirtilmiştir. Buna karşın onların nazarında zahir ulemanın ise velilerden daha geri planda kaldığı görülmektedir. Örneğin İsmail Hakkı Bursevî, insanların makamlarını sıralarken birinci sırada peygamberleri, ikinci sırada evliyaları, üçüncü tabaka olarak nazar ve akli delillerle Allah’ı tanıyan âlimleri ve dördüncü sırada ise mukallit müminleri saymaktadır.²¹ Benzer şekilde İbn ‘Acîbe de velileri, zahir âlimlerinden daha üst bir mertebeye sahip olarak zikretmektedir.²² Bu nedenle yukarıda aktardığımız “*Âlimler peygamberlerin varisleridir*” rivayetinde yer alan ‘ulema/alimler’ kelimesinin, mutasavvıf müfessirlerin nazarında daha çok ‘*Allah'ın veli kulları*’ şeklinde yorumlandığı söylenebilir.²³

¹⁶ Muhammed 47/33.

¹⁷ İbn ‘Acîbe, *Bahru'l-medîd*, 5/380.

¹⁸ el-Enfâl 8/24.

¹⁹ İsmail Hakkı Bursevî, *Tefsîru rûhi'l-beyân* (İstanbul: Matbaat-ü Osmaniyye, 1330/h.), 3/332.

²⁰ Hadis metni “*إِنَّ الْعُلَمَاءَ وَرِثَةُ الْأَنْبِيَاءِ*” şeklindedir. Süleyman b. Eş’as es-Sicistânî Ebû Dâvûd, *Sünenü Ebî Dâvud* (Riyad: Beytü'l-Efkârî'd-Devliyye, 1999), “İlim”, 1.

²¹ Bursevî, *Ruhu'l-beyân*, 1/119.

²² İbn ‘Acîbe, *Bahru'l-medîd*, 1/394, 514.

²³ Örnekler için bk. Bursevî, *Ruhu'l-beyân*, 2/119; 8/271, 352. Ayrıca bazı mutasavvıfların kendilerini Hz. Peygamberin manevi evladı olarak tanıtmaları da bu düşüncenin bir

Bazı ayetlerin işârî yorumunda ise zahir ulemanın ve velilerin birlikte zikredildiğine de şahit olunmaktadır. Örneğin “ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَلَا تَوَلَّوْا ” *Ey iman edenler! Allah'a ve resûlüne itaat edin ve (Kur'an'ı) dinlediğiniz hâlde ondan yüz çevirmeyin.*²⁴ ayetinin işârî yorumunda, Hz. Peygamberin dünyadan ayrılması ile onun ardından zahiri ve bâtni konularda ümmete yol gösterecek halifelerin bulunduğu belirtilmiş, zahiri halifelerin muttakî alimler, bâtinî halifelerin ise seçkin arifler olduğu ifade edilmiştir. Kim onlara tutunursa, Allah'ın resulüne tutunmuş olur, kim de onlardan yüz çevirirse Allah'ın resulünden yüz çevirmiş olur. Bunlardan ulemanın ortaya koyduğu hükümlere tutunanlar, peygamberin şeriatını uygulamış ve kurtuluşa ermişlerdir. Arif olan velilere uyan, onları dinleyen ve irşatlarına tabi olanlar ise rabbanî hakikatleri elde etmiş ve mukarrebînden olmuş demektir.²⁵

Benzer bir yorum da şu ayet hakkında yapılmıştır: “ وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَسُولٍ إِلَّا ” *Biz her peygamberi -Allah'ın izniyle- ancak kendisine itaat edilmesi için gönderdik.*²⁶ Bu ayete yapılan işârî yorum şu şekildedir: “Allah, hayatta iken peygamberine itaat etmeyi emrettiği gibi, onun vefatından sonra da onun varislerine itaat etmeyi emretmiştir. Onun varisleri adaletle hükmeden ittika sahibi alimlerle, vahye bağlı (vahiy kapsamındaki) ilham ile hükmeden arif velilerdir. Âlimler, halka hüküm verirlerken; evliya ise özel kimselere yani kendilerine tutunmuş sâliklere hüküm verirler. Kim âlimlerin verdiği hüküm konusunda içinde sıkıntı duyar ve onların hükmünden razı olmazsa, onda münafıklıktan bir huy vardır. Evliyanın hükmüne razı olmayan ise, onların riyazetinden (eğitim dairesinden) çıkmış olur. Çünkü Peygamberin ve onun varislerinin hükmü Allah'ın hükmüdür. Kim de Allah'ın hükmüne rıza göstermezse iman dairesinden çıkar.”²⁷

Veli kulların ‘peygamberin varisleri’ sayılarak onlara itaatin gerekli olduğunun savunulması yanında, tasavvufî tefsirlerde Allaha yakınlığı bulunan velilere itaat etmenin Hz. Peygambere itaat gibi görülmesinde etkili olduğu söylenebilecek bir diğer önemli bir husus ise velilerin de peygamberler gibi korunmuş (mahfuz) olarak kabul edilmeleridir. Bu fikrin

tezahürü olarak görülebilir. Mahmut Gurbet, “Ahmet Yesevi'nin Milli Kimlik Tasavvurunda Sünnetin Rolü”, *International Social Sciences Studies Journal* 7/85 (2021), 2951.

²⁴ el-Enfal 8/20.

²⁵ İbn 'Acîbe, *Bahru'l-medid*, 2/316.

²⁶ en-Nisa 4/64.

²⁷ İbn 'Acîbe, *Bahru'l-medid*, 1/523.

temellendirilmesinde Allah'ın, kendisine yakınlığından dolayı velilere ilhamda bulunarak onlara katından bir ilim ve hak ile bâtılın arasını temyiz edecek gücü vereceği, böylece bu velilerin şeriatın dışında (şeriata aykırı) bir şey konuşmayacakları ve asla masiyet olan bir şeyi emretmeyecekleri düşüncesinin etkili olduğu görülmektedir.²⁸ Bu durumun ayrıca, “ هَذَا عَطَاؤُنَا ” *İşte bu bizim ihsanımızdır. Artık sen de (istediğine) hesapsızca ver yahut verme” dedik.*²⁹ ayeti ile de delillendirilmeye çalışıldığı görülmektedir. Her ne kadar ayetin bağlamına göre bu Hz. Süleyman'a yapılmış bir hitap olsa da, burada sadece onun kastedilmediği, velilerin de bu kapsama dahil olduğuna dair işaret bulunduğu ileri sürülmüştür. Zira onlar, Allah'a en yakın yüce makamları elde ettiklerinden, artık kendilerinden kınanacak durumlar kaldırılır ve onlara 'dilediğini yap' denilir. Bu serbestlik peygamberlere, ismet sıfatına haiz olmaları yani günah işlemekten korunmuş olmaları nedeniyle verilmiş olup, aynı şekilde Allah'a yakınlık makamlarını elde etmiş veliler de bu yüksek makamları dolayısıyla ilahi bir inayetle günahattan korunmuş ve dilediğini yapmada serbest bırakılmışlardır.³⁰ Burada ortaya çıkan durum, sadece peygamberlere has bir özellik olan ismet sıfatının, veliler için de mevcutmuş gibi bir yoruma gidilmiş olmasıdır. Böylece aralarında benzerliğe dayalı bir kıyaslama yapılamayacak şeylerin birbirine kıyaslandığı ve buna bağlı olarak da izahı zor bir sonuca ulaşıldığı görülmektedir. Peygamberlerin bile –her ne kadar sonradan Allah tarafından uyarılarak düzeltilseler de- zaman zaman içtihadî hatalara (zelleğe) düşebildiği göz önüne alındığında,³¹ mürşid-i kâmillerin ismet sıfatına haizmiş gibi tüm günahlardan beri ve mahfuz olduklarını

²⁸ Bursevî, *Ruhu'l-beyân*, 3/91-92. Bu konuda geniş bilgi ve değerlendirmeler için bk. Derviş Dokgöz, *Bursevî'nin Rûhu'l-Beyân Tefsirindeki Usûlî ve Fıkîhî Görüşleri* (Malatya: İnönü Üniversitesi, Doktora Tezi, 2020), 154-157. Şeyhlere gösterilen ta'zim ve saygıda aşırılığın Şia'daki 'masum imam' anlayışına benzerliği, bunun bidat yollarından biri olarak eleştirilmesi ve şeyhlerin de hatasız olmadığı hakkında değerlendirmeler için bk. Nazım Büyükbaş, "İmam Şâtıbî'nin Usûl Bağlamında Bid'atleri Eleştiri Yöntemi" *İslam Düşüncesinde Eleştiri Kültürü ve Tahammül Ahlâkı = The Criticism Culture and Morality of Tolerance in Islamic Thought (International Symposium, (İstanbul: Ensar Neşriyat, ts.), 2/2/353-369; Büyükbaş, "Usulcü Olarak Şâtıbî'nin Tasavvuf Bilgi Teorisi Eleştirisi", 581-596.*

²⁹ Sâd 38/39.

³⁰ Bursevî, *Ruhu'l-beyân*, 7/407; İbn 'Acîbe, *Bahru'l-medîd*, 5/31. Bu konuda geniş bilgi ve değerlendirmeler için bk. Mahmut Ay, *Kur'an'ın Tasavvufî Yorumu* (İstanbul: Kayihan Yayınları, 2016), 339-340.

³¹ Peygamberlerin ismet sıfatı hakkında geniş bilgi ve değerlendirmeler için bk. Mustafa Sinanoğlu, "Kelamcıların İsmet Anlayışının Kur'an Açısından Değerlendirilmesi", *Dini Araştırmalar Dergisi* 3/8 (Aralık 2000), 163-188.

söylemek pek de isabetli olmasa gerektir.

Mürşid-i kâmillerin, peygambere itaat ile ilgili ayetlerin kapsamına dahil edilmesi ve bu düşüncenin, onların Allah'tan ilham alıyor olmaları ile temellendirilmesi konusunda Bursevî'nin Ahzab suresi 36. ayete yaptığı yorum dikkat çekicidir. Ayette: “ وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلَا لِمُؤْمِنَةٍ إِذَا قَضَى اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَمْرًا أَنْ يَكُونَ لَهُمْ ” *Allah ve resûlü bir iş hakkında hüküm verdikleri zaman, hiçbir mü'min erkek ve hiçbir mü'min kadın için kendi işleri konusunda tercih kullanma hakları yoktur. Kim Allah'a ve resûlüne karşı gelirse, şüphesiz ki o apaçık bir şekilde sapmıştır.*³² buyurulmuştur. Bu ayet hakkında Bursevî'nin yorumu şu şekildedir: Bu ayet dini hükümler hakkında teslimiyet gösterme, kendi ihtiyarını terk etme ve şâri'ye itiraz etmeme konusunda asıl hükümdür. Bu konuda doğru ve asıl olan, Allah'ın, resulünün ve onun varisleri olan mürşid-i kâmillerin belirledikleri şeylerdir. Resulullah ve onun kâmil varisleri kendi iradelerinden fena buldukları için kendi nefislerinden konuşmazlar. Resuller kendilerine vahyolunan şeylerle, mürşid-i kâmiller ise kendilerine ilham olunan şeylerle konuşurlar. Bu yüzden müride gerekli olan şey, hoşuna gitse de gitmese de şeyhinin emrine teslim olmasıdır.³³

Peygamberlere itaatle ilgili bazı ayetlere yapılan tasavvufî yorumların ise işârî yorum metodu açısından uygun olmadığı görülmektedir. Örneğin, “ وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ النَّبِيِّينَ لَمَا آتَيْنَاكُمْ مِنْ كِتَابٍ وَحِكْمَةٍ ثُمَّ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَكُمْ لَتُؤْمِنُنَّ بِهِ وَلَتَنْصُرُنَّهُ قَالَ ” *Hani, Allah peygamberlerden, “Andolsun, size vereceğim her kitap ve hikmetten sonra, elinizdekini doğrulayan bir peygamber geldiğinde, ona mutlaka iman edeceksiniz ve ona mutlaka yardım edeceksiniz” diye söz almış ve, “Bunu kabul ettiniz mi; verdiğim bu ağır görevi üstlendiniz mi?” demişti. Onlar, “Kabul ettik” demişlerdi. Allah da, “Öyleyse şahit olun, ben de sizinle beraber şahit olanlardanım” demişti.*³⁴ ayetine yapılan işârî yorumun i'tibar yöntemi ile açıklanması oldukça zordur. Zira bu ayete yapılan işârî yorum şu şekildedir: “Allah, önceki peygamberlerden ve onların ümmetlerinden Hz. Peygambere iman etme konusunda söz aldığı gibi, ulemadan ve onlara tabi olan avamdan da; “Şayet hakikat bayrağını taşıyan ve şeriatın getirdikleri tasdik eden Allah'ın evliya kullarından birine ulaşmaları halinde, ona mutlaka inanmaları ve yardım etmeleri konusunda söz almıştır. Kim onlara itaatten yüz çevirirse,

³² el-Ahzâb 33/36.

³³ Bursevî, *Ruhu'l-beyân*, 7/178.

³⁴ Âl-i İmrân 3/81.

velayet dairesinden çıkmış ve ilahî lütuftan da mahrum kalmıştır.”³⁵ Görüldüğü üzere, ayette peygamberlerden alınan bir misaktan söz edilirken, işârî yorumda ise peygamberlerden alınan bu misak, velilere tabi olma yönünde ulema ve avam Müslümanlardan alınan bir misakmış gibi yorumlanmıştır ki, burada i'tibar yöntemi çerçevesinde tutarlı bir benzerlik kurulduğu söylenemez. Ayrıca ayette ifade edilen peygamberlerden söz alınması meselesi gaybî bir mesele olduğundan, buradan hareketle veliler için de ulema ve avam halktan söz alındığını ifade etmek ancak gayba taş atmaktan öte bir anlam taşımadığı şeklinde eleştirilmiştir.³⁶

Yukarıda aktarılan örnekler çerçevesinde değerlendirildiğinde İbn 'Acîbe'nin ve başka bazı mutasavvıf müfessirlerin peygambere itaat ile ilgili ayetlerin hükümlerini mürşid-i kamiller yönünde işârî yoruma tabi tuttukları görülmektedir. Bu bir anlamda Allah'ın veli kullarına itaat etmeyi Hz. Peygambere itaat etmek gibi gördükleri şekilde de ifade edilebilir. Bu düşüncenin oluşumunda mutasavvıf müfessirlerce dile getirilen “إن الشيخ في قومه كالنبي في أمته *Şeyhin kavmi içindeki durumu, peygamberin ümmeti içindeki durumu gibidir.*”³⁷ şeklinde Hz. Peygamberden naklettikleri bir rivayetin de etkili olduğu görülmektedir.³⁸ Yine veli kullar hakkında peygamber ile kıyaslama yapılarak hüküm bina edilmesi konusunda Bakara suresi 136-137. ayetlere³⁹ İbn 'Acîbe tarafından yapılan işârî yorum dikkat çekicidir. O, Allah'ın genel olarak gönderilmiş olan bütün peygamberlere iman etmeyi farz kıldığı gibi, özel olarak da velayeti sabit olan bütün velileri tasdik etmeyi de farz kıldığını belirtmekte ve veliler arasında ayırım yapan kişinin de onların yolunu inkâr

³⁵ İbn 'Acîbe, *Bahru'l-medîd*, 1/375.

³⁶ Ay, *Kur'an'ın Tasavvufî Yorumu*, 330-331.

³⁷ Temel hadis kitaplarında böyle bir rivayete rastlayamadık. Aclunî, *Keşfü'l-Hafâ'* ve İbn Asâkir, *Mu'cemu's-Şüyûh* adlı eserlerinde böyle bir rivayet aktarmakla birlikte her ikisi de hadis şârihlerinin bu rivayeti zayıf veya uydurma şeklinde nitelediklerini nakletmektedirler. İsmail b. Muhammed Aclunî, *Keşfü'l-Hafâ'* (Kahire: Mektebetü Kudüs, 1351), 2/17; Ebû'l-Kasım Alî b. el-Hasen b. Hibetillâh İbn Asâkir, *Mu'cemu's-Şüyûh* (Dimeşk: Dâru'l-Beşâir, 2000), 2/703.

³⁸ Ebû Bekr Necmüddîn Dâye, *et-Te'vilâtü'n-Necmiyye* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2009), 2/120; Bursevî, *Ruhu'l-beyân*, 2/174; 6/185; 7/216.

³⁹ “*Deyin ki: “Biz Allah'a, bize indirilene (Kur'an'a), İbrahim, İsmail, İshak, Yakub ve Yakuboğullarına indirilene, Mûsâ ve İsa'ya verilen (Tevrat ve İncil) ile bütün diğer peygamberlere Rab'lerinden verilene iman ettik. Onlardan hiçbirini diğerinden ayırt etmeyiz ve biz ona teslim olmuş kimseleriz. Eğer onlar böyle sizin iman ettiğiniz gibi iman ederlerse, gerçekten doğru yolu bulmuş olurlar; yüz çevirirlerse onlar elbette derin bir ayrılığa düşmüş olurlar. Allah, onlara karşı seni koruyacaktır. O, hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.*” el-Bakara 2/136-137.

etmiş olacağını dile getirmektedir.⁴⁰

Mürşid-i kâmillere itaat edilmesinin gerekliliğine dair işârî tefsirlerde dile getirilen bir diğer delil ise, onların Nisa suresi 59. ayette yer alan ‘ulu’l-emr’ kavramı kapsamında değerlendirilmeleridir. Ayette “*Ey iman edenler! Allah’a itaat edin. Peygamber’e itaat edin ve sizden olan ulü’l-emre (idarecilere) de. Herhangi bir hususta anlaşmazlığa düştüğünüz takdirde, Allah’a ve ahiret gününe gerçekten inanyorsanız, onu Allah ve resûlüne arz edin.*”⁴¹ buyurulmuştur. Bu ayette itaat edilmesi emredilen ‘ulu’l-emr’, her ne kadar zahirî manada devlet başkanını ifade etmekte ise de, işârî yorumlarda bu kavram ile mürşid-i kâmillerin kastedildiği mutasavvıf müfessirlerce dile getirilmiştir. Zira tasavvuf ehli için mürşid-i kâmillere, emir sahibi olup ‘ulu’l-emr’ konumundadırlar.⁴²

B. Peygamberi İnkâr ve Ona Karşı Çıkma (İsyan) İle İlgili Ayetlerin İşârî Yorumları

Önceki başlıkta Kur’an’da peygambere itaat ile ilgili ayetlerin İbn ‘Acîbe ve başka bazı mutasavvıf müfessirler tarafından mürşid-i kâmillere yönünde işârî yoruma tabi tutulduğu belirtilmiş, bunlardan örnekler aktarılarak haklarında değerlendirmeler yapılmıştı. Bu başlıkta ise Kur’an’da Hz. Peygambere (yahut genel olarak peygamberlere) karşı çıkma veya onları inkâr ile ilgili ayetlerin, mürşid-i kâmillere karşı çıkma ve onları inkâr şeklinde işârî yoruma tabi tutulması örnek ayetler üzerinden aktarılacaktır. Burada şu da belirtilmelidir ki, bazı işârî tefsirlerde sadece peygambere isyan ve onları inkâr ile ilgili ayetler velilere karşı isyan ve onları inkâr olarak yorumlanmamış, bunun yanında Allah’ın ayetlerini ve genel anlamda İslam dinini inkâr etmeye dair birçok ayet de yine velileri inkâr etme şeklinde yorumlanmıştır. Burada konuya dair örnek ayetler ve bunlara yapılan işârî yorumlar aktarılarak bunlar üzerinden değerlendirmede bulunulacaktır.

Peygambere karşı isyan ve onu inkârın, mürşid-i kâmillere karşı isyan ve onları inkâr şeklinde yorumlanmasına şu ayete dair işârî yorum örnek olarak verilebilir: “*وَمَنْ يُشَاقِقِ الرَّسُولَ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُ الْهُدَىٰ وَيَتَّبِعْ غَيْرَ سَبِيلِ الْمُؤْمِنِينَ نُوَلِّهِ مَا تَوَلَّىٰ*”⁴³ *Kim, kendisine hidayet (doğru yol) besbelli olduktan sonra peygambere karşı çıkar, mü’minlerin yolundan başkasına uyarırsa, onu yöneldiği yolda bırakırız ve cehenneme sokarız. Orası ne kötü bir varış*

⁴⁰ İbn ‘Acîbe, *Bahru’l-medîd*, 1/171.

⁴¹ en-Nisa 4/59.

⁴² Sülemî, *Hakâiku’t-tefsîr*, 1/151; Necmüddîn Dâye, *et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye*, 2/161; Bursevî, *Ruhu’l-beyân*, 2/229.

yeridir.”⁴³ İbn ‘Acîbe bu ayetin işârî manasının şu olduğu belirtmiştir: Kim şeyhine karşı çıkar ve onun yolu dışında başka bir yol tutarsa Allah onu seçtiği o yolda bırakır. O kişiyi, kendisi hiç fark etmeksizin yavaş yavaş felakete/helake yaklaştırır. O kişiden ceza geciktirildiğinde o, ‘şayet ben bir sû-i edepte bulunmuş olsam ilahi yardım kesilir ve uzaklaşma meydana gelirdi’ der. Kaldı ki bazen bu ilahi in’amlar da kesilir, ama o yine fark etmez. Sonuçta terbiye şeyhinden ayrılmak ve başkalarına gitmek, gittiği şeyhin daha kâmil olduğunu düşünse bile bu onun için bir kovulma, uzaklaşma ve Allah’a ulaşma talebini (müritliği) ifsat etmektir. Bundan da kesinlikle hayırlı bir sonuç çıkmaz.⁴⁴

Bu konuda dikkat çeken işârî yoruma sahip bir diğer ayet ise, “يَوْمَئِذٍ يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَعَصَوُوا الرَّسُولَ لَوْ تُسَوَّىٰ بِهِمُ الْأَرْضُ *O gün, inkâr edip peygambere başkaldırmış olanlar, yerle bir olmayı ne kadar isterler.*”⁴⁵ ayetidir. Bu ayete yapılan işârî yoruma göre, Allah’ın havâs kullarının sohbetlerini kaçırınlar, bu sebeple Allah’ın rubûbiyet sırlarını müşahededen perdeli olarak ölmüşlerse mutlaka büyük bir pişmanlık yaşayacaklardır. Eğer bu, velilerin sahip oldukları özel bilgi ve hallerini (veliliğini) tanımama ve inkâr şeklinde ise yaşayacakları pişmanlık daha da katlanacaktır. Bu pişmanlık, özellikle ahirette resul ve nebilerin yakınında bulunan ariflerin mükemmel makamlarını ve parlak hallerini müşahade edince ortaya çıkacaktır. O kişi ancak avam Müslümanlar makamında kalır, üzerindeki kalplerin ve gönüllerin işlediği günahlardan dolayı cezalandırılır. Bu da ancak o kişi İslam üzere ölür ise gerçekleşebilir. Aksi halde evliyanın inkârı insanın akıbetinin sû-i hâtime (imansız ya da kötü bir ölüm) ile sonuçlanması sebeplerindedir.⁴⁶ Benzer bir yorumlama da; “إِنَّ الَّذِينَ يَكْفُرُونَ بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ وَيُرِيدُونَ أَنْ يُفَرِّقُوا بَيْنَ اللَّهِ وَرُسُلِهِ وَيَقُولُونَ نُؤْمِنُ بِبَعْضٍ وَنَكْفُرُ بِبَعْضٍ *Şüphesiz, Allah’ı ve peygamberlerini inkâr edenler, Allah’a inanıp peygamberlerine inanmayarak ayırım yapmak isteyenler, “(Peygamberlerin) kimine inanırız, kimini inkâr ederiz” diyenler ve bunlar (iman ile küfür) arasında bir yol tutmak isteyenler yok mu;...işte onlar gerçekten kâfirlerdir.*”⁴⁷ ayeti için yapılmıştır. Buna göre, Allah’ın veli kulları peygamberin izi/yolu üzere bulunurlar ki, kim onlardan birini ayırır ve inkâr ederse tümünün bereketinden mahrum kılınır. Kim de onların tamamını tasdik eder ve yüceltirse hepsinin nurlarından pay alır. Allah, peygamberlerine karşı gayret sahibi olduğu gibi, velilerine karşı

⁴³ en-Nisa 4/115.

⁴⁴ İbn ‘Acîbe, *Bahru’l-medîd*, 1/561.

⁴⁵ en-Nisa 4/42.

⁴⁶ İbn ‘Acîbe, *Bahru’l-medîd*, 1/506.

⁴⁷ en-Nisa 4/150.

da gayret sahibidir. Allah, peygamberleri arasında ayırım yaparak onların bir kısmını kabul edip bir kısmını inkâr edenleri reddettiği gibi, O'nun velilerinden bir kısmını yüceltip bir kısmını değersiz konuma düşürenleri de reddeder.⁴⁸

Peygambere itiraz ve onunla tartışmaya dair bir ayetin işârî yorumunun da doğrudan velileri kasteder şekilde yapılmasına dair bir örnek de Bursevî'den şöyle aktarılabilir: Ayette; “ *يُجَادِلُونَكَ فِي الْحَقِّ بَعْدَ مَا تَبَيَّنَ كَأَنَّمَا يُسَاقُونَ إِلَى الْمَوْتِ وَهُمْ يَنْظُرُونَ* Gerçek apaçık ortaya çıktıktan sonra, sanki göz göre göre ölüme sürülüyorlarmış gibi seninle o konuda tartışıyorlardı.”⁴⁹ buyurulmuştur. Bu ayette, peygamberlerin getirdikleri vahye karşı asla bir itirazın mümkün olmadığı gibi, ilham ve işaretleri karşısında evliyaya da asla itiraz edilemeyeceğine, kurtuluşun da ancak onların getirdiklerini kabul etmek ve onlarla amel etmek ile mümkün olacağına işaret vardır.⁵⁰

Buraya kadar yapılan açıklamalardan görüldüğü üzere peygambere karşı çıkma ve isyana dair ayetler, evliyaya karşı çıkmak ve isyan etmek şeklinde; peygamberleri inkâr, velileri inkâr şeklinde; peygamberin getirdikleri vahyi inkâr ise velinin getirdiği ilhamı inkâr olarak; peygamberlerin arasını ayırmak ve bir kısmına iman edip bir kısmını reddetmek de velilerin arasını ayırıp bir kısmını kabul etme bir kısmını reddetme şeklinde yorumlanmaktadır. Bu durum peygamberlerle ilgili birçok hükmün i'tibar metodu ile velilere uyarlanarak yorumlandığını göstermektedir. Bunlara ilaveten Kur'an'da yer alan “Allah'ın ayetleri” ifadelerinin bir kısmı da yine mürşid-i kâmiller yönünde yorumlanmış, böylece Allah'ın ayetlerini inkâr etmek de mürşidi-i kâmilleri inkâr olarak anlamlandırılmıştır. Örneğin, “ *وَمَا تَأْتِيهِمْ مِنْ آيَةٍ مِنْ آيَاتِ رَبِّهِمْ إِلَّا كَانُوا عَنْهَا مُعْرِضِينَ* Onlara Rablerinin ayetlerinden bir ayet gelmez ki ondan yüz çeviriyor olmasınlar.”⁵¹ ayetinin tefsirinde Bursevî şu açıklamayı yapmaktadır: “Muhakkak ki, ayetlerin en yücesi ve alametlerin en büyüğü, hakikat erbabından ve yakîn ehlinde dinde kemâle ulaşmış ricalullahtır. Kim onlar hakkında kabul etme ve teslimiyet göstermeye muvaffak olur ve kalbi selime ulaşınca kadar onların güzel terbiyesi ile terbiye görürse kurtuluşa erer. Kim de onlardan yüz çevirir ve itiraz yolunu tutarsa, helak olur.”⁵²

⁴⁸ İbn 'Acîbe, *Bahru'l-medîd*, 1/584.

⁴⁹ el-Enfâl 8/6.

⁵⁰ Bursevî, *Ruhu'l-beyân*, 3/316.

⁵¹ Yâsîn 36/46.

⁵² Bursevî, *Ruhu'l-beyân*, 7/407.

İşârî tefsirlerde peygamberi ve Allah'ın ayetlerini inkârın mürşid-i kâmilleri inkâr yönünde yorumlanması yanında dikkat çeken bir diğer husus ise, genel anlamda dini (İslam'ı) inkâr etmeyi ifade eden ayetlerin de tasavvuf yolunu ve mürşid-i kâmilleri inkâr etmek şeklinde yorumlanmasıdır. Bu noktadan hareketle dini inkâr edenlerin de, tasavvuf yolunu inkâr eden kişiler olarak yorumlandığı görülmektedir. Bu konuda İbn 'Acîbe'nin Bakara suresi 90. ayetine⁵³ dair yorumunda yer alan şu ifadeler oldukça dikkat çekicidir: "Şunu bil ki işâret (tasavvuf) ehlinin tefsirdeki kaidelerinden birisi şudur: Kur'an'da iman yolunu terk edenlere ve o yolun ehli olanları (müminleri) inkâr edenlere yöneltilen her türlü kınama ve azar, aynı şekilde ihsan makamına giden yolu (tasavvufu) terk eden ve o makamın ehli olan kimseleri inkâr edenlere de aynen yapılmış kabul edilir. Yine küfür ehline yapılan her vaîd/tehdit, ihsan makamına ulaşmak için gereken seyrü sülûku terk edenlere de yapılmıştır. Ancak şu var ki, küfür ehlinin azabı bedenle hissedilen bir azap iken, manen perdelenmişlerin azabı ise kalbî bir manevi azaptır."⁵⁴

Bu açıklamadan da anlaşıldığı üzere Kur'an'da Allah'ın dinini, ayetlerini ve peygamberlerini "inkâr etmeye" dair ifadelerin yer aldığı ayetler, İbni 'Acîbe ve Bursevî gibi mutasavvıf müfessirlerce velileri veya tasavvuf yolunu inkâr etmek şeklinde yorumlanmıştır. Burada konunun anlaşılmasına örnek olması bakımında birkaç ayet ve onlara dair işârî yorumun zikredilmesi uygun olacaktır: وَقَدْ نَزَّلَ عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَابِ أَنْ إِذَا سَمِعْتُمْ آيَاتَ اللَّهِ يُكْفَرُ بِهَا وَيَسْتَنْهَازُ بِهَا فَلَا تَفْعَلُوا مَعَهُمْ حَتَّىٰ يَخُوضُوا فِي حَدِيثٍ غَيْرِهِ *Allah size Kitap'ta (Kur'an'da) 'Allah'ın ayetlerinin inkâr edildiğini ve onlarla alay edildiğini işittiğiniz zaman, başka bir söze geçmedikleri müddetçe, onlarla oturmayın, aksi hâlde siz de onlar gibi olursunuz' diye hüküm indirmiştir.*⁵⁵ Bu ayetin işârî yorumu şöyle yapılmıştır: Allah'ın veli kulları O'nun ayetlerinden birer ayettirler. Kim onlarla istihza ederse Allah'ın nefreti ona hak olur. Velilerin inkâr edildiği yahut mertebelerinin hafife alındığı bir mekândan hemen kaçılması gerekir. Çünkü orası gazabın indiği, harap ve helak olma mahallidir. Velilerin gıybetini etmek (arkasından çekiştirmek) öldürücü bir zehirdir ve bunları yapanların bulunduğu yerlere lanet yağar.⁵⁶ Bu konuda benzer bir yorum da

⁵³ "Karşılığında nefislerini sattıkları şeyi kıskançlıkları sebebiyle Allah'ın, kullarından dilediğine lütfuyla indirdiği vahyi inkâr etmeleri ne kötüdür! Bu yüzden gazap üstüne gazaba uğradılar. İnkâr edenlere alçaltıcı bir azap vardır." el-Bakara 2/90.

⁵⁴ İbn 'Acîbe, *Bahru'l-medîd*, 1/134.

⁵⁵ en-Nisa 4/140.

⁵⁶ İbn 'Acîbe, *Bahru'l-medîd*, 1/577.

şu ayetler hakkındadır: “ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ قَدْ ضَلُّوا ضَلًّا بَعِيدًا إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَظَلَمُوا وَلَا يُهْدِيهِمْ طَرِيقًا *Şüphesiz inkâr edenler, insanları Allah yolundan alıkoyanlar derin bir sapıklığa düşmüşlerdir. Şüphesiz inkâr edenler ve zulmedenler (var ya), Allah onları asla bağışlayacak ve doğru yola iletecek değildir.*”⁵⁷ Ayetin zahiri ifadesi ile hak dini inkâr eden ve insanları hak dine girmekten alıkoyanların sapıklığa düştükleri, onların Allah tarafından asla affedilmeyeceği ve doğru yolu da bulamayacakları belirtilmiştir. İşârî yorumu ise şu şekildedir: “Hiç şüphesiz seçkin oluşu (veliliği) inkâr edip tanımayan, onun ehlini (veliliğe ulaşmış kişileri) kabul etmeyenler ve velâyet yoluna girmek isteyenleri bundan alıkoyanlar, Allah’a vasıl olma yolundan oldukça uzaklaşmışlardır. Zira Allah’a ancak onun evliya kulları ile vasıl olunabilir. Onlar ilahi hakikat makamının kapısındırlar. Onlarla bulunurken edep esas olmalı ve onlara teslim olunmalıdır. Allah’ın evliyalarını inkâr edip kendisine zulmedenler, Allah’a ulaşmaktan kendilerini mahrum etmişler ve boş düşüncelerin vadilerine başıboş olarak terk edilmişlerdir.”⁵⁸

Yine “ إِنَّ الَّذِينَ يَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَيَقْتُلُونَ النَّبِيَّ بِغَيْرِ حَقِّ وَيَقْتُلُونَ الَّذِينَ يَأْمُرُونَ بِالْقِسْطِ مِنَ النَّاسِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ *Allah’ın ayetlerini inkâr edenler, Peygamberleri haksız yere öldürenler, insanlardan adaleti emredenleri öldürenler var ya, onları elem dolu bir azap ile müjdele.*”⁵⁹ ayeti hakkında yapılan işârî yorumlarda, ‘Allah’ın ayetlerini inkâr edenler ve peygamberlerini öldürenler’ ifadesi, ‘Allah’a yakın kılınanların (mukarrebînin) seçkinliğini inkâr edenler ve onlara eziyet edenler’ şeklinde manalandırılmış, onlara eziyet edenlerin de elim bir azaba düşürüleceği belirtilmiştir. Bu azap dünyada perdelenmiş olma acısı ve kötü akıbet, ahirette ise mukarrebînin makamından uzaklaştırılma ve esfele sâfilîn (aşağuların aşağısına) düşmektir.⁶⁰ Benzer yorumlar, “Şüphesiz, Allah’ın ayetlerini inkâr edenler için şiddetli bir azap vardır”⁶¹ ve “Şüphesiz, inkâr edenlere, ne malları, ne de evlatları Allah’a karşı hiçbir fayda sağlar.”⁶² gibi genel anlamda hak dini, Allah’ın ayetlerini ve peygamberleri yalanlayanlar hakkındaki birçok ayet için de yapılmıştır.

Burada Allah’ın dinini inkâr edenlerin, işârî yorumlarda evliyayı ve tasavvuf yolunu inkâr eden yahut benimsemeyen avam Müslümanlar olarak yorumlanmasına dair şu ayet hakkındaki yorum da örnek olarak verilebilir:

⁵⁷ en-Nisa 4/167-168.

⁵⁸ İbn ‘Acîbe, *Bahru’l-medîd*, 1/594.

⁵⁹ Âl-i İmrân 3/21.

⁶⁰ İbn ‘Acîbe, *Bahru’l-medîd*, 1/337.

⁶¹ Âl-i İmrân 3/4.

⁶² Âl-i İmrân 3/10.

“إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَمَاتُوا وَهُمْ كُفَّارًا فَلَنْ يُوَفَّىٰ مِنْ أَحَدِهِمْ مِلَّةَ الْأَرْضِ ذَهَبًا وَلَا يُقْتَلَىٰ بِهِ” *Şüphesiz inkâr edip kâfir olarak ölenler var ya, dünya dolusu altını fidye verseler bile bu, hiçbirisinden asla kabul edilmeyecektir.*⁶³ Bu ayette genel anlamda küfrü tercih eden ve bu inkârları üzere ölen insanların ahirette hiçbir şekilde kurtuluşlarının mümkün olmadığı ifade edilmişken, işârî yorumda ayetteki inkârcı insanlar ile seçkin velilerin yolunu inkâr eden, yüce ve kutsal huzura girmekten kendini mahrum bırakan ve bu inkârı üzere ölen Müslümanlara işaret edildiği belirtilmiştir. Bu yoruma göre kafirlerin ahirette kurtuluşları olamayacağı gibi, tasavvufa ve tasavvuf ehline karşı inkârcı davrananlar da büyük bir nedamet yaşayacaklar, ayakları kaymış olacaktır. Zira onlar da farkında olmadan büyük günahlarda ısrar üzere ölmüşlerdir. Bunlar, ancak avam Müslümanlar arasında haşr olunabilirler ve ehli yemîn olarak cennetin bir köşesinde bulunabilirler. Sonra velilerin, en yüksek makamlardaki derecelerini görünce pişmanlık ve kedere boğulurlar ve artık onlarla birlikte bulunmak için dünya dolusu altın da verseler bunun bir faydası olmaz.⁶⁴ Ayete yapılan bu işârî yorumun ayetin zahiri ifadesi ile benzer olduğu görülmekle birlikte; Allah'ı, O'nun dinini veya ayetlerini yalanlayanların, tasavvufa ve veliliğe karşı olan Müslümanlar olarak yorumlanmasının çok da isabetli olmadığı ortadadır. Zira birbiri arasında i'tibâr metoduna/analojiye dayalı olarak bağ kurulan ve buna göre yorumlanan olguların, bu tür bir kıyaslama ve buna bağlı ortak yorumda bulunmayı gerektirecek bir benzerliğe sahip hususlar olmadığı açıktır. Bu nedenle bu tür yorumların ve ortaya konulan sonuçların i'tibar yöntemi ile izahın da güç olduğu görülmektedir.

Konumuza dair işârî yorumların bir kısmında bu şekilde benzerliğe dayalı bir bağ kurmakta sıkıntı olduğu görülürken, bazı ayetlere yapılan yorumlarda ise benzerlik yönünün nasıl kurulduğu dahi anlaşılamamaktadır. Örneğin, “يَوْمَ تَبْيَضُّ وُجُوهٌ وَتَسْوَدُّ وُجُوهٌ فَأَمَّا الَّذِينَ اسْوَدَّتْ وُجُوهُهُمْ أَكَفَرْتُمْ بَعْدَ ایمَانِكُمْ فذوقوا العذاب بما كنتم تكفرون” *O gün bazı yüzler ağarır, bazı yüzler kararır. Yüzleri kararanlara, “İmanınızdan sonra inkâr ettiniz, öyle mi? Öyle ise inkâr etmenize karşılık azabı tadın” denilir.*⁶⁵ ayetine; “Sizden önceki velilerin varlığına iman ettikten sonra, kendi zamanınızdaki seçkin velileri inkâr edersiniz, öyle mi? Öyleyse her an yüce sevgiliyi müşahededen mahrum kalma azabını tadın! denileceği” şeklinde işârî bir yorum yapılmıştır.⁶⁶ Ayetin lafzi anlamındaki

⁶³ Âl-i İmrân 3/91.

⁶⁴ İbn 'Acîbe, *Bahru'l-medîd*, 1/380.

⁶⁵ Âl-i İmrân 3/106.

⁶⁶ İbn 'Acîbe, *Bahru'l-medîd*, 1/392.

hangi unsurun veliler yönünde yorumlamaya esas kabul edildiği ve nasıl bir yorumlama metodu ile böyle bir sonucun çıkarıldığı izaha muhtaçtır. Yine kavimlerin peygamberlerle alay etmeleri, bunun sonucunda onların azaba uğratılmaları ve ibret olması açısından onların yurtlarının gezilmesine dair ayetlerin de yine aynı şekilde veliler yönünde yorumlandığı görülmektedir: “*وَلَقَدْ اسْتَهْزَيْتُمْ بِرُسُلِي مِنْ قَبْلِكَ فَحَاقَ بِالَّذِينَ سَخِرُوا مِنْهُمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ* (Ey Muhammed!) *Andolsun, senden önce de birçok peygamber alaya alınmıştı da onlarla alay edenleri, alay ettikleri şey kuşatıp mahvetmişti.*”⁶⁷ ayetine yapılan işârî yorumda peygamberlerin alaya alınmasının, velilerin de halk tarafından alaya alınacağı ve ölene kadar bu duruma katlanmak zorunda kalacakları anlamını ifade ettiği belirtilmiştir. Sonraki ayet olan “*De ki: “Yeryüzünde gezin dolaşın da (Peygamberleri) yalanlayanların sonu nasıl olmuş bir görün.”*”⁶⁸ ayeti ise, zikir ve nasihat ehlini reddedenlere ‘yeryüzünde dolaşın ve Allah’a yönelmişleri inkâr edenlerin akıbetinin ne olduğunu görün denir’ şeklinde açıklanmıştır. Buna göre onların akıbeti, hızlan (ilâhî yardımdan mahrumiyet), ölümünden sonra kötü şekilde anılmak ve hüsrana uğramak olmaktadır.⁶⁹

Buraya kadar aktardığımız ayetlere yapılan işârî yorumlardan şu sonuca varılabilir ki, kapsamında peygamberi/peygamberleri inkâr, onlara karşı gelme ve isyanın mevcut olduğu ayetler, genellikle Allah’ın veli kullarını inkâr ve onlara isyan şeklinde işârî yoruma tabi tutulmuş, bunun yanında genel anlamda Allah’ın dinini ve ayetlerini inkâra dair ayetler de yine velileri inkâr şeklinde yorumlanmıştır. Bu derece farklı konulardaki ayetlerin sadece velilere karşı davranış temeline indirgenerek yorumlanmış olması sanıyoruz ki eleştiriye açık bir durumdur. Ayrıca ayetlerde küfür ve nifak sahibi olarak anılan insanların, işârî yorumda tasavvufu kabul etmeyen ve ona karşı olan avam Müslümanları işaret ettiğinin ifade edilmiş olmasının da kıyaslama ve analogi metotları yönünden büyük sorunlar barındırdığı söylenebilir.

C. Hz. Peygamberle İlgili Çeşitli Fikhî Hükümler İçeren Ayetlerin İşârî Yorumları

Bu kısımda Hz. Peygamberle ilgili amelî/fikhî hükümler taşıyan ve işârî tefsirlerde müşid-i kâmiller yönünde yorumlandığı görülenler ahkâm ayetlerinden örnekler aktarılacak ve bunlara dair işârî yorumlar hakkında değerlendirmelerde bulunulacaktır.

⁶⁷ el-En’âm 6/10.

⁶⁸ el-En’âm 6/11.

⁶⁹ İbn ‘Acîbe, *Bahru’l-medîd*, 2/101.

Konuya dair örnek olarak, “ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا تَاجَعْتُمْ الرَّسُولَ فَقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَيْهِ نُجُوبَكُمْ ” *Ey iman edenler! Peygamber ile baş başa konuşacağınız zaman, bu konuşmanızdan önce bir sadaka verin. Bu, sizin için daha hayırlı ve daha temizdir. Şayet (sadaka verecek bir şey) bulamazsanız, bilin ki Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.*⁷⁰ ayeti verilebilir. İbn ‘Acîbe, bu ayetin işaretine göre şeyhlerin ziyaret edip onlarla baş başa (özel olarak) konuşmak istenildiğinde, bu konuşmadan önce bir sadaka verilmesinin emredildiğini belirtmektedir. Ona göre bu sadaka manevî mevhibelerin inmesi için anahtardır. Tıpkı bir su kovanı gibidir ki, kuyudan o olmadan su çekmek mümkün değildir. Böyle davranmanın Müslümanlar için daha hayırlı ve onların kalplerini de cimrilik huyundan temizleyici olduğunu dile getirmiştir.⁷¹ Görüldüğü üzere Hz. Peygamberle özel olarak görüşmek için, öncesinde bir sadaka verilmesine dair ayetin hükmü, -bu ayete dair nesih ve bağlam durumu da gözetilmeksizin- doğrudan analogi yöntemi ile kıyaslama şeklinde mürşid-i kâmiller için uyarlanmış durumdadır. Burada mutasavvıf müfessirlerin, ayetlerin zahirî hükümlerinde neshin olabileceği ancak bâtinî mana ve hükümlerinde ise neshin asla gerçekleşmeyeceği şeklinde bir nesih anlayışına sahip olduklarını da belirtmeliyiz. Onlara göre Kur’an’ın zahiri hükümlerinde nesih gerçekleşmiş olsa da, bâtinî hükümlerinde asla nesih olmaz. Onun bütün mevâizi, esrarları ve hakikatleri amel edilmek üzere muttakiler üzerine ebediyen bakidir. Bu sebeple mana ehlinin, ‘Kur’an’da neshedilmiş hiçbir şey yoktur’, dedikleri nakledilmiştir.⁷²

Yine Hucûrât suresinin ilk ayetlerinde⁷³ yer alan ve Hz. Peygambere karşı davranışları düzenleyen hükümlerin de doğrudan meşâyihe karşı davranışlarda gözetilmesi gereken hususlar olarak yorumlandığı görülür. Ayetlerde yer alan, ‘Hz. Peygamberin önüne geçmeme, sesleri onun sesinin

⁷⁰ el-Mücâdele 58/12.

⁷¹ İbn ‘Acîbe, *Bahru’l-medîd*, 7/346.

⁷² Bursevî, *Ruhu’l-beyân*, 1/278-279; Necmüddin Dâye, *et-Te’vilâtü’n-Necmiyye*, 1/256-257; Bu konuda değerlendirmeler için bk. Derviş Dokgöz, “İşârî/Tasavvufî Tefsirlerde Ahkam Ayetlerinin Yorumlanmasında İtibâr Yönteminin Fikhî Açıdan Değerlendirilmesi”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 37 (2021), 136-137.

⁷³ Ayet mealleri şu şekildedir: “*Ey iman edenler! Allah’ın ve Peygamberinin önüne geçmeyin. Allah’a karşı gelmekten sakının. Şüphesiz, Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir. Ey iman edenler! Seslerinizi, Peygamber’in sesinin üstüne yükseltmeyin. Birbirinize bağırdığınız gibi, Peygamber’e yüksek sesle bağırmanın, yoksa siz farkına varmadan işledikleriniz boşa gider. Allah’ın elçisinin huzurunda seslerini kısınsınlar, Allah’ın, gönüllerini takvâ (Allah’a karşı gelmekten sakınma) konusunda sınadığı kimselerdir. Onlar için bir bağışlanma ve büyük bir mükâfat vardır.*” el-Hucurât 49/1-3.

üstüne yükseltmeme, insanların birbirine hitap ettiği gibi Hz. Peygambere yüksek sesle hitap etmemesi ve onun huzurunda kısık sesle konuşmaya' dair emirlerin hepsinin birçok sûfi müfessirce mürit ile şeyh arasındaki münasebetlerin düzenlenmesi şeklinde yorumlanmıştır. Buna göre mürit, söz söyleme konusunda şeyhinin önüne geçemez. Bir soru sorulduğunda şeyhinden önce cevap veremez. Çünkü bunların yapılması çok çirkin davranışlardır. Aynı şekilde yürüyüşünde kesinlikle şeyhinin önünde yürümemeli, şeyhinin huzurunda sesini yükseltmemeli, hatta kendisine izin verilmeden onun huzurunda konuşmamalıdır.⁷⁴

Mürşid-i kâmillerin peygamberle ilgili hükümlere dahil edilmesine dair bir örnek de anlaşmazlıkların çözümü konusunda verilebilir. Ayette; “*لَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يَزْعُمُونَ أَنَّهُمْ آمَنُوا بِمَا نُزِّلَ إِلَيْكَ وَمَا نُزِّلَ مِنْ قَبْلِكَ يُرِيدُونَ أَنْ يَتَحَاكَمُوا إِلَى الطَّاغُوتِ وَقَدْ أُمِرُوا أَنْ يَكْفُرُوا بِهِ* (Ey Muhammed!) Sana indirilen Kur'an'a ve senden önce indirilene inandıklarını iddia edenleri görmüyor musun? Tâğût'u tanımamaları kendilerine emrolunduğu halde, onun önünde muhakeme olmak istiyorlar.”⁷⁵ buyurularak, Allah ve resulüne iman ettiğini söylediği halde anlaşmazlıkların çözümü için onların hükmü yerine başkalarının (tağutun) hükümlerini kabul etme eğilimi gösterenler kınanmıştır. İşârî yoruma göre ise, bir şeyhe itisap edip terbiyesi altına giren müridin, her halükarda meselelerini tabi olduğu o şeyhe arz edip onun çözümüne razı olması gerektiği, meselelerini kendi şeyhi dışında başka bir hakime götürmesinin ise hak yoldan sapma olduğu belirtilmiştir. Bu yüzden sadık bir mürit, bütün malı elinden gidecek olsa bile meselelerinin çözümünü şeyhi yerine zamanın hâkimine götürüp orada muhakeme edemez.⁷⁶

Mutasavvıf müfessirlerce i'tibar yöntemi çerçevesinde Hz. Peygamberle ilgili ahkam taşıyan ayetlere yüklenen anlamlar bazı durumlarda fikhî açıdan geçersiz sonuçlar da doğurabilmektedir. Örneğin, “*وَمَا كَانَ لِلَّهِ أَنْ تُؤَدُّوا رَسُولَ اللَّهِ وَلَا أَنْ تَنْكِحُوا أَزْوَاجَهُ مِنْ بَعْدِهِ ۖ أَبَدًا* Allah'ın Resulüne rahatsızlık vermeniz ve kendisinden sonra hanımlarını nikahlamanız ebediyen söz konusu olamaz.”⁷⁷ ayeti ile Hz. Peygamberin hanımları ile evlenmek haram kılınmış iken, bu ayete dair yapılan işârî yorumlarda ayetteki hükmün kapsamı genişletilmiş ve mürşid-i kâmiller de Hz. Peygamberin konumunda gibi görülerek onların hanımları ile -şeyhi vefat etse yahut onu boşasa da-

⁷⁴ İbn 'Acîbe, *Bahru'l-medîd*, 5/416.

⁷⁵ en-Nisa 4/60.

⁷⁶ İbn 'Acîbe, *Bahru'l-medîd*, 1/571.

⁷⁷ el-Ahzâb 33/53.

evlenmenin tıpkı peygamber hanımları ile evlenmek gibi yasak olduğu belirtilmiştir.⁷⁸ Hatta hanımı ile evlenilemeyecek olanlara kendisinden ilim öğrenilen hocalar da dahil edilmiş, onların hanımları ile de talebelerinin evlenemeyeceği dile getirilmiştir.⁷⁹ Bu örnekteki durum her ne kadar tasavvufta bir edep çerçevesinde görülebilirse de ulaşılan bu hükmün Hz. Peygamberin hanımları ile ebediyen evlenilememesi hükmünden hareketle ortaya konmuş olması nedeniyle fikhî açıdan geçersiz bir sonuç elde edilmiş olmaktadır. Zira Hz. Peygambere mahsus hükümler asl olarak alınıp bunlar üzerinden bu şekilde bir kıyas yapılarak yeni hükümler çıkarılması, fıkıh usulü kaideleri açısından geçersiz bir faaliyettir.⁸⁰ Müridin, şeyhin hanımı ile evlenemeyeceği kuralı ayrıca, “*Babalarınızın Babalarınızın* وَلَا تَنْكِحُوا مَا نَكَحَ آبَاؤُكُمْ مِنَ النِّسَاءِ”⁸¹ ayetiyle de temellendirilmeye çalışılmıştır. Bu ayete yapılan yoruma göre de, şer’î açıdan olmasa da tasavvufta edep yönüyle beşerî babalarla ilgili hükümlerin, ruhânî babalarla ilgili olarak da aynen cereyan edeceği/geçerli olacağı belirtilmiştir. Bu durumda bir mürit, şeyhi ölse yahut boşasa da onun hanımı ile evlenmemelidir. Bu, tasavvuf erbabı yanında çirkin ve iğrenç bir durumdur.⁸² Bu şekilde i’tibar/analoji yöntemine dayalı olarak ortaya konulan şeylerin sonuç itibarıyla fikhî açıdan böyle bir kıyaslamamanın geçerli olmaması nedeniyle şer’î esaslarla uyumsuz olduğu ve şer’î hükümlere aykırı bir sonucu doğurduğu görülmektedir.⁸³ Ayrıca bu ayetlere dayanılarak bu şekilde bir hükme ulaşmanın, genel şer’î hükümlerden farklı, tasavvufî yaşamda alternatif bir fikhî/amelî ahkâmın ortaya çıkması gibi sakıncalı bir sonuca da sebep olabileceği unutulmamalıdır. Yine Ahzab suresinde yer alan Hz. Peygamberin hanımları ile ilgili başka bir kısım hükümlerin de aynı şekilde şeyhlerin ve alimlerin hanımları yönünde yorumlandığı görülmektedir.⁸⁴ Buna göre onların yabancı erkeklere karşı örtünmeleri, onlardan bir şey isteneceği durumlarda perde arkasından istenmesi gibi bazıları genel olarak bütün mü’min kadınları ilgilendirilen bazıları ise sadece

⁷⁸ Necmüddîn Dâye, *et-Te’vilâtü’n-Necmiyye*, 5/82; Bursevî, *Ruhu’l-beyân*, 7/139; İbn ‘Acîbe, *Bahru’l-medîd*, 4/456.

⁷⁹ Bursevî, *Ruhu’l-beyân*, 7/139.

⁸⁰ Zekiyüddin Şaban, *İslam Hukuk İlminin Esasları*, çev. İ. Kafi Dönmez (Ankara: TDV Yayınları, 1996), 138-144.

⁸¹ en-Nisa 4/22.

⁸² İbn ‘Acîbe, *Bahru’l-medîd*, 1/484.

⁸³ Bu konuda geniş bilgi ve değerlendirmeler için bk. Dokgöz, “İşârî/Tasavvufî Tefsirlerde Ahkam Ayetlerinin Yorumlanmasında İ’tibâr Yönteminin Fikhî Açısından Değerlendirilmesi”, 131-132.

⁸⁴ İbn ‘Acîbe, *Bahru’l-medîd*, 4/457.

peygamber hanımlarına mahsus görülen bir kısım hükmün işârî yorumunun da sadece şeyhlerin hanımları yönünde olması bu konularda işârî yorumların ne kadar dar bir çerçeveye sıkıştığını göstermesi bakımından bir örnek olarak görülebilir.

İşârî tefsirlerde i'tibâr/analoji yöntemi çerçevesinde veliler yönünde yorumlanan ancak aralarında kurulan benzerlik yönünden izahı zor olan yorumlara bir örnek de şu ayet hakkında yapılan işârî yorumdur: “ وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ ”

بِوَالِدَيْهِ حُسْنًا وَإِنْ جَاهَدَاكَ لِتُشْرِكَ بِي مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَا *Biz, insana, ana-babasına iyilik etmesini emrettik. Şayet onlar seni, hakkında hiçbir bilgin olmayan şeyi bana ortak koşman için zorlarsa, bu takdirde onlara itaat etme.*⁸⁵ İbn 'Acîbe bu ayetin işârî yorumunda, şayet anne ve baba çocuğunu terbiye eden ve gizli şirkten koruyan şeyhinin sohbetinden onu men etmeye kalkışarlarsa bu durumda o çocuğun anne babasına itaat etmemesi gerektiğine işaret olduğunu belirtmektedir.⁸⁶ Başka mutasavvıf müfessirler de bu ayetin işaretine göre sıdk ve samimiyet içinde olan bir müridin, dünya malının, makam ve şöhretinin hepsini terk edip mürşid-i kâmilin iradesine yapıştığında, şayet anne babası çocuğunun sahip olduğu bu sıdk ve samimiyet hallerini bilmeden (cehaletle) onu dünyaya yöneltir, mal, makam ve şöhret sahibi olmaya teşvik eder yahut şeyhinin sohbetinden koparmaya veya uygun olmayan bir evliliğe zorlarsa çocuğun bu konuda onlara itaat etmemesi gerektiğini dile getirmişlerdir.⁸⁷ Görüleceği üzere bu işârî yorumlarda ayet metnine göre kıyaslanan yahut benzerliğe göre arasında bağ kurulan hususlar konusunda izahı zor bir durum mevcuttur. Zira ayetteki 'anne baba çocuğunu Allah'a ortak koşma konusunda zorlarsa onlara itaat edilmemesine' dair emir, 'anne baba çocuğunu şeyhine bağlılıktan ayrılma konusunda zorlarsa onlara itaat edilmemesi' şeklinde yorumlanmıştır. Dikkat edilirse burada birbiri arasında benzerlik kurulan hususlar, birbirinden tamamen farklı konumda olan ve aralarında benzerlik kurmanın yahut kıyaslama yapmanın pek mümkün olmadığı olgulardır.

Burada aktardığımız örnek yorumlar çerçevesinde, fikhî hükümler içeren bir kısım ayetlerin konu bütünlüğü ve bağlamı gözetilmeden doğrudan veliler yönünde yorumlanmasının bazı sorunları da beraberinde getirdiği söylenebilir. Şu unutulmamalıdır ki, özellikle fikhî/amelî konulara dair ayetlerin bağlamı ve hükme delalet şekli gözetilmeden yahut zahir anlamı ile bir bağ kurulamayacak derecede uzak manalara yorumlanması

⁸⁵ el-Ankebût 29/8.

⁸⁶ İbn 'Acîbe, *Bahru'l-medid*, 4/369.

⁸⁷ Necmüddîn Dâye, *et-Te'vilâtü'n-Necmiyye*, 4/393; Bursevî, *Ruhu'l-beyân*, 6/451-452.

işârî yorumlar hakkında meşruiyet problemini ortaya çıkarmaktadır.⁸⁸

Sonuç

Bu çalışmada Kur'an'da yer alan Hz. Peygamberle ilgili ayetlerin işârî tefsirlerde yorumlanmasına dair örnekler *Bahru'l-medîd* tefsiri özelinde ele alınarak incelenmiştir. Çalışma sonucunda görülmektedir ki, ister itikâdî konularda isterse de fikhî konularda olsun Hz. Peygamberle ilgili hüküm içeren birçok ayet, genelde mürşid-i kâmiller yönünde işârî yoruma tabi tutulmuştur. Yani ayetlerde Hz. Peygamberle ilgili mevcut olan zahiri ifadeler, işaret yoluyla Allah'ın veli kullarını ifade eder şekilde yorumlanmıştır. Buna göre Hz. Peygambere itaati emreden ayetlerde, şeyhlere itaat edilmesi yönünde işaret bulunmaktadır. Aynı şekilde ona karşı çıkma ve isyan etme ile ilgili ayetler de işaretiyle velilere karşı çıkmayı ve onları reddetmeyi ifade etmektedir. Mürşid-i kâmiller yönündeki işârî yorumlamanın çerçevesi o derece genişlemektedir ki, genel olarak Allah'ın dinini ve ayetlerini inkârın dile getirildiği ayetler bile, mürşid-i kâmillerin inkârı şeklinde anlamlandırılmaktadır. Bu durumda farklı konuları kapsayan geniş bir çerçevedeki ayetlerin anlamının işârî yorumda sadece velilere hasredildiği yani işârî yorumun dar bir çerçeveye hapsedildiği söylenebilir. Peygamberlerin ve Allah'ın ayetlerinin reddedilmesiyle ilgili ayetlere yapılan yorumlarda dikkat çeken bir diğer durum ise, bunları reddeden inkârcıların tasavvuf yolunu ve onun mürşitlerini reddeden avam Müslümanlar olarak yorumlanmasıdır. İnkârcılara karşı vaîd içeren ayetlerin de yine tasavvufu ve veliliği reddeden avam Müslümanlar için bir vaîd olduğu şeklinde yorumlandığı görülmektedir. Burada şu belirtilmelidir ki, Kur'an'ın nazil oluşuna şahit olan sahabe döneminde konuya dair ayetlerin zahiri anlamları yanında bu anlamlar ile de anlaşıldığını söylemek mümkün değildir. Makul düzeyde yapılan işârî yorumların tefsir ilmi içerisinde anlam zenginliği sağladığı bir gerçek olmakla birlikte, Allah ve resulüne itaatin, onlara isyanın ve inkârın geçtiği ayetlerin genel olarak mürşid-i kâmiller yönünde yorumlanmasının bazı sıkıntıları da beraberinde getirdiği görülmektedir. Öyle ki bu anlayış ile Hz. Peygambere mahsus olan hasâis türündeki hükümlerin dahi yine Allah'ın veli kullarını kapsayacak şekilde yorumlandığına şahit olunmaktadır. Bu durum bazı işârî yorumların, genel şer'î hükümlerle uyumsuzluk gösterebildiğini de ortaya koymaktadır. Bazı durumlarda ise genel olarak bütün erkek ve kadın Müslümanları

⁸⁸ Nasi Aslan - Mustafa Şeref Aydın, "Zâhir ve Bâtın Bağlamında Tevilin Sınırları/Fıkıh Tasavvuf İlişkisi -Taharet Örneği-", *Marife Dini Aratırmalar Dergisi* 21/1 (Haziran 2021), 395.

ilgilendirilen bir hüküm yahut prensip içeren bir ayetin, işârî yorumda sadece velilere değinilerek (veya onlara indirgenerek) yalnızca onlar üzerinden yorumlandığı da görülmektedir. Bu şekilde farklı birçok konuyla ilgili ayetlerin sadece mürşid-i kâmiller yönünde işârî yoruma tabi tutulması da bu konuda ayetlerin anlamının belirli bir yönde zorlandığını göstermektedir. Ayrıca bu tür yorumların bir kısmının da işârî yorumun temel metodu olan itibâr/analoji yöntemi ile uyummadığı, zira benzeyen ve benzetilen arasındaki uyumun her zaman yorumlarda gözetilmediği de bir gerçektir.

Teşekkür:

-

Beyanname:

1. Özgünlük Beyanı:

Bu çalışma özgündür.

2. Etik Kurul İzni:

Etik Kurul İzni gerekmemektedir.

3. Finansman/Destek:

Bu çalışma herhangi bir finansman ya da destek almamıştır.

4. Katkı Oranı Beyanı:

Yazar, makaleye başkasının katkıda bulunmadığını beyan etmektedir.

5. Çıkar Çatışması Beyanı:

Yazar, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan etmektedir.

KAYNAKÇA

ACLÛNÎ, İsmail b. Muhammed. *Keşfü'l-Hafâ*. Kahire: Mektebetü Kudüs, 1351.

Kur'ân-ı Kerîm Meâli. çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009.

APAYDIN, Yunus. *Fıkhın Kaynakları*. Ankara: Ay Yayınları, 2018.

- ASLAN, Nasi - AYDIN, Mustafa Şeref. "Zâhir ve Bâtin Bağlamında Tevîlin Sınırları/Fıkıh Tasavvuf İlişkisi -Taharet Örneği-". *Marife Dini Aratırmalar Dergisi* 21/1 (Haziran 2021), 381-407.
- ATEŞ, Süleyman. *İşârî Tefsir Okulu*. İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1998.
- AY, Mahmut. "İşârî Tefsirde İ'tibâr/Analoji Yöntemi". *Dinî Ve Felsefî Metinler Yirmibirinci Yüzyılda Yeniden Okuma, Anlama Ve Algulama Sempozyumu Bildirileri*. İstanbul, 2012.
- AY, Mahmut. "İşârî Tefsiri Yeniden Düşünmek". *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 24 (2011), 103-148.
- AY, Mahmut. *Kur'an'ın Tasavvufî Yorumu*. İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2016.
- BALTACI, Burhan. "Tefsir Usûlünün Yeniden İnşasına Fıkıh Usûlünün Katkısı -Şâtıbî Örneği". *Tarihten Günümüze Kur'an İlimleri ve Tefsir Usûlü*. 289-312, 2009.
- BİRİŞİK, Abdulhamit. "Tefsir". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 40/281-290. Ankara: TDV Yayınları, 2011.
- BURSEVÎ, İsmail Hakkı. *Tefsîru rûhi'l-beyân*. 10 Cilt. İstanbul: Matbaat-ü Osmaniyeye, 1330.
- BÜYÜKBAŞ, Nazım. "İmam Şâtıbî'nin Usûl Bağlamında Bid'atleri Eleştiri Yöntemi". *İslam Düşüncesinde Eleştiri Kültürü ve Tahammül Ahlâkı = The Criticism Culture and Morality of Tolerance in Islamic Thought (International Symposium)*, 2/353-369. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2019.
- BÜYÜKBAŞ, Nazım. "Usulcü Olarak Şâtıbî'nin Tasavvuf Bilgi Teorisi Eleştirisi". *İslâm Düşüncesinde Eleştiri Kültürü ve Tahammül Ahlâkı- III: (M. XII.-XIX. Yüzyıl Arası)*, 581-596, 2021.
- CERRAHOĞLU, İsmail. *Tefsir Tarihi*. Ankara: Fecr Yayınları, 2017.
- DERELİ, Muhammet Vehbi. "İşârî Tefsirlerin Geçerliliği ve Problemleri Üzerine". *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/34 (2011), 129-147.
- DOKGÖZ, Derviş. *Bursevî'nin Rûhu'l-Beyân Tefsirindeki Usûlî ve Fikhî Görüşleri*. Malatya: İnönü Üniversitesi, Doktora Tezi, 2020.
- DOKGÖZ, Derviş. "İşârî/Tasavvufî Tefsirlerde Ahkam Ayetlerinin Yorumlanmasında İ'tibâr Yönteminin Fikhî Açısından Değerlendirilmesi". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 37 (2021), 117-142.
- Ebû DÂVÛD, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî. *Sünenü Ebî Dâvud*. Riyad: Beytül-Efkârî'd-Devliyye, 1999.
- GÖRDÜK, Yunus Emre. "İşârî Tefsirin Mahiyeti, Meşrûiyeti ve Bâtinî

- Yorumdan Farkı”. *Marife: Dini Araştırmalar Dergisi* 11/2 (2011), 9-47.
- GURBET, Mahmut. “Ahmet Yesevi’nin Milli Kimlik Tasavvurunda Sünnetin Rolü”. *International Social Sciences Studies Journal* 7/85 (2021), 2948-2856.
- İbn ‘ACÎBE, Ebu’l-Abbas Ahmet b. Muhammed. *el-Bahru’l-medîd fî tefsîri’l-Kur’âni’l-mecîd*. Kahire: Hey’etü’l-Misriyyeti’l-Âmmeti li’l-Kitab, 1999.
- İbn ASÂKİR, Ebü’l-Kasım Alî b. el-Hasen b. Hibetillâh. *Mu’cemu’ş-Şüyûh*. Dımeşk: Dâru’l-Beşâir, 2000.
- NECMÜDDİN DÂYE, Ebû Bekr. *et-Te’vilâtü’n-Necmiyye*. Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2009.
- PAZARBAŞI, Erdoğan. “Elmalılı Tefsirinde İşârî Yorumlar”. *Elmalılı Hamdi Yazır Sempozyumu Bildirileri*. 177-186. Ankara: TDV Yayınları, 2015.
- SİNANOĞLU, Mustafa. “Kelamcıların İsmet Anlayışının Kur’ an Açısından Değerlendirilmesi”. *Dini Araştırmalar Dergisi* 3/8 (Aralık 2000), 163-188.
- SÜLEMÎ, Hüseyin b. Musa el-Ezdî. *Hakâiku’t-tefsîr*. Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2001.
- ŞABAN, Zekiyyüddin. *İslam Hukuk İlminin Esasları*. çev. İ. Kafi Dönmez. Ankara: TDV Yayınları, 1996.
- ULUDAĞ, Süleyman. “İşârî Tefsir”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 23/424-428. Ankara: TDV Yayınları, 2001.
- ZEHEBÎ, Muhammed Hüseyin. *et-Tefsîr ve’l-müfessirûn*. 3 Cilt. Kahire: Mektebetü Vehbe, ts.
- ZÜRKÂNÎ, Muhammed Abdülazîm. *Menâhilü’l-irfân fî ulûmi’l-Kur’ân*. 2 Cilt. Kahire: Matbaatü İsâ el-Bâbi’l-Halebî, ts.

THE INTERPRETATION OF THE PROVISIONS ABOUT PROPHET MUHAMMED IN QUR'AN IN TERMS OF MURSHIDI KAMİL (WISE MURSHID) ON ISHARI TAFSIRS: BAHRU'L-MEDID SAMPLE

 Derviş DOKGÖZ^a

Extended Abstract

In this article, the interpretation of the verses about Prophet Muhammed in the Qur'an in terms of sheikhs (murshidi kamil) in ishari tafsirs has been analysed in terms of interpretation rules. Accordingly, while it's seen that the verses about Prophet Muhammed in the Qur'an are mostly interpreted as related to the murshidi kamils in ishari tafsir, this is more clear in Bahru'l Medid Tafsir. Although the topic of the verse is to obey the Prophet, to oppose him or to deny him, the case does not change, and in the ishari interpretation, the murshidi kamils are likened (or compared) to the prophet and are interpreted as obeying or rebelling against them or denying them.

According to this understanding, in the verses of Qur'an that command obedience to Prophet, there is a sign of obeying the sheikhs. Likewise, the verses about opposing and rebelling against him point out opposing and rejecting saints. The framework for associating with the saints expands to such an extent that even the verses in which denial of Allah's religion and verses is generally interpreted as the denial of the murshidi kamils. In this case, it can be said that the meaning of the verses in a wide framework involving different subjects is limited only for the saints in the ishari interpretation, that is, the ishari interpretation is confined to a narrow framework.

In addition to this, it is seen that certain fiqh provisions regarding Prophet Muhammed are also interpreted with regard to murshidi kamils, and it is witnessed that even the provisions specific to Prophet Muhammed (hasais)

---

^a Ph.D., Ministry of National Education, ddokgoz44@hotmail.com

are interpreted in this way. For instance, marrying the wives of Prophet Muhammed is ever more forbidden for Muslims. In the ishari interpretations of the verse expressing this provision in the Qur'an, by Sufi interpretators, the content of the provision in the verse has been expanded and the murshidi kamils are seen as being in the position of the Prophet, and it was concluded that marrying their wives -even if the sheikh dies or divorces her- is forbidden just like marrying the wives of the prophet. Although this situation seems to be acceptable as a decency in Sufism it should not be forgotten that it is not appropriate to come to a conclusion with such a comparison in terms of jurisprudence, and that it is an attitude which may lead to the emergence of an alternative jurisprudence and practical rules in Sufi life that are different from the general Shari'ah provisions.

In addition, another remarkable point in the comments made on the verses about the rejection of the prophets and the verses of Allah is that the deniers, who are expressed as those who reject them in the Qur'an, are interpreted as common muslims who reject the way of Sufism and its guides in the ishari interpretation. In the same way, it is stated that hypocrites who show hypocrisy against Allah and his prophet also mean common muslims who show hypocrisy towards the saints. As a result, the expressions of the verses comprising threats against deniers and hypocrites are interpreted as a threat for those Muslims who reject Sufism and being saint. With such an interpretation, it is obvious that stating the people who are considered to have disbelief and hypocrisy in Qur'an refer to the Muslims who do not accept mysticism and are against it in the ishari interpretation has great problems in terms of comparison and analogy methods.

The topic of the article has been examined under the headings of obedience to Prophet, opposition/rebellion to him and ishari interpretations about the provisions on various fiqh issues related to him. On this subject, notable samples in Bahru'l-Medid's Tafsir were quoted, other ishari/sufi interpretations were also applied in some cases and evaluations were made through these samples. As a result, it is seen that the ishari interpretations made to the verses on many different subjects about Prophet are generally in the direction of the murshidi kamil.

In other words, it is stated that the apparent expressions in the verses about Prophet express the saints of Allah through signs. In this way, the fact that the verses related to many different subjects are interpreted from the point of the murshidi kamils shows that it becomes hard to interpret the verses on this point. Some of such interpretations may be thought as accepted

---

reasonable comments in terms of interpretation rules. However, it turns out that some of the interpretations have problems both in terms of the ishari tafsir method (i'tibar/analogy method) and even show incompatibility with the shar'i principles at some points. A final point that can be mentioned here is that the ishari comments of the same verse made by different sufi commentators can be associated with completely different subjects. The reason for this is that the ishari interpretations consist of the meanings every sufi senses, that is, they emerge with a subjective experience.

Keywords: Fiqh, Provision Verse, Prophet Muhammed, Murshidi Kamil (Wise Murshid), Ishari Tafsir.

Acknowledgements:

-

Declarations:

1. Statement of Originality:

This work is original.

2. Ethics approval:

Not applicable.

3. Funding/Support:

This work has not received any funding or support.

4. Author contribution:

The author declares no one has contributed to the article.

5. Competing interests:

The author declares no competing interests.

